

УДК 338.24.021.8(497.1)"1965/1966"(046)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2026.1.per.229-266>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 27. 10. 2025.

Прихваћен/Accepted: 14. 4. 2026.

Nikola PERKOVIĆ

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

nikola.perkovic50@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3399-2213

O nekim karakteristikama bankarskoga sustava u vrijeme jugoslavenske gospodarske reforme kroz članke lista *Borba* (1965–1966)

APSTRAKT: U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji 1965. započelo se s provedbom dotad najcjelovitije gospodarske reforme, čija je provedba trebala rezultirati većim poštivanjem liberalnih ekonomskih načela, kao i njezinim znatnijim uključivanjem u međunarodno tržište. Najposlije je to trebalo dovesti do modernizacije ekonomskoga sustava, povećanja produktivnosti, rješavanja strukturalnih neuravnoteženosti, implementacije suvremenih tehnologija u proizvodnju, učinkovitije integracije industrijskoga sektora, povećanja konkurentnosti izvoza te poboljšanja platne bilance. Reforma je imala i vrlo važnu političku komponentu, koja se, uglavnom, odnosila na pokušaj izmjene mentaliteta gospodarstvenika i administracije, odnosno njihove veće distanciranosti od metodologije centralnoga planiranja i upravljanja gospodarskim tijekovima. U radu napisanom na temelju relevantne historiografske literature i članaka lista *Borba*, analizira se položaj bankarskoga sustava u kontekstu opisanih reformskih procesa, napose s aspekta njegovih temeljnih karakteristika, načina funkcioniranja te uloge koju je imao u provedbi investicijskih projekata.

KLJUČNE RIJEČI: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, gospodarska reforma, bankarski sustav, 1965–1966.

Uvod

Banka se općenito definira kao financijska institucija čija je temeljna djelatnost posredovanje u novčanim i kreditnim poslovima, usmjeravajući se uglavnom na prikupljanje štednje, osiguranje likvidnosti, čuvanje kupovne moći i stabilnosti valute te smanjenje tržišnih neuravnoteženosti i rizika.¹ Provedbom tih aktivnosti, banka pripada u domenu monetarno-kreditnoga instrumentarija kao dijela cjelokupne gospodarske politike neke zemlje, koju sprovode državna tijela, odnosno od njih ovlaštena središnja banka posredstvom novca, a koja se koristi s ciljem smanjenja cikličkih kretanja te osiguranja potpune zaposlenosti u nekoj ekonomiji. Spomenute ciljeve monetarno-kreditna politika pokušava realizirati kvalitativnim i kvantitativnim mjerama. Prve polaze od procjene banke o tome koliko se, u odnosu na razvojna obilježja nekoga geografsko-ekonomskoga područja, treba promijeniti opseg kreditnih aranžmana. Najistaknutiji oblici provedbe ove mjere su alokacija kredita te diferenciranje kamatnih stopa i politike anuiteta, odnosno procesa vraćanja kredita. Pod kvantitativnim se mjerama podrazumijeva bankarska politika mijenjanja uvjeta kreditiranja u nekom gospodarstvu. Ti se postupci provode na osnovi manipuliranja kamatnom, to jest diskontnom stopom, promjenama visine obveznih rezervi poslovnih banaka te nabavom i prodajom vrijednosnih papira na financijskom tržištu.²

Tematika ovoga članka, napisanoga na temelju relevantne historio-grafske literature i onodobnoga tiska, napose članaka lista *Borba*, odnosi se na prikaz položaja i funkcioniranje jugoslavenskoga bankarskoga sustava u vrijeme institucionalizacije i pokušaja provedbe dotad najcjelovitije gospodarske reforme, koja je od nekih autora bila definirana i kao „najambiciozniji pokušaj tržišno orijentiranih promjena poduzetih u cijelom komunističkom svijetu prije 1989”.³ Zadaća autora u ovome radu je, na temelju korištenja interpretativno-deskriptivne i kvantitativne metodologije, dočarati temeljne

1 „Banka”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2013 – 2025), datum pristupa 17. 10. 2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/banka>>.

2 Aleksander Bajt, *Osnovi ekonomike* (Zagreb: Informator, 1967), 387.

3 Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948–1963)* (Zagreb: Matica hrvatska, 2002), 46; John R. Lampe, *Yugoslavia as History. Twice there was a country* (Cambridge: University Press, 1995), 261, 281.

karakteristike spomenutoga gospodarskoga sektora, način funkcioniranja i trendove po kojima je bio prepoznatljiv, kao i proceduru realizacije odluka i ciljeva za koje je bio zadužen, a koje su se donosile na saveznoj razini. Najvažniji pokazatelj relevantnosti analize ove problematike jest u tome što je upravo u bankarskom sektoru započela provedba reforme. Njezina je polazna točka, naime, bila okrupnjavanje i integracija financijskih institucija radi veće koncentracije kapitala.⁴

Potrebu navedene reorganizacije nametala je želja za što učinkovitim usklađivanjem kreditnoga i bankarskoga sustava s tekućim ekonomsko-političkim prilikama, težnja za znatnijom decentralizacijom sredstava društvene akumulacije, dodatnim ograničenjima proširenoga odobravanja kreditnih aranžmana, kao i postizanjem veće zainteresiranosti radnih kolektiva za njihovim racionalnijim iskorištenjem.

*Narodna banka FNRJ*⁵ više nije imala neposredni kontakt s radnim organizacijama, već samo s bankama, dok su komunalne banke postale osnovne kreditne ustanove cjelokupne ekonomije, fondova, institucija i stanovništva na svome području. Pružena im je također mogućnost osnivanja specijalnih filijala namijenjenih izdavanju potrošačkih i poljoprivrednih kre-

-
- 4 Ivan Obadić, *In pursuit of Stability. Yugoslavia and Western European Economic Integration, 1948–1970* (Florence: Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute, 2017), 144; Nikola Perković, „Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima (1965). Primjeri Budimpešte, Goteborga, Hannovera, Kampala, Leipziga, Milana, Pariza i Utrechta”, *Tokovi istorije* 33, no. 1 (2025), 292.
- 5 *Narodna banka Jugoslavije* korijene vuče od *Privilegovane Narodne banke Kraljevine Srbije* od 1883, koja je 1919. pretvorena u *Narodnu banku Kraljevine Jugoslavije*, a 1945. u *Narodnu banku Federativne Narodne Republike Jugoslavije*. Od 1963. nosi naziv *Narodna banka Jugoslavije*, obavljajući zadaće praćenja i analize gospodarskih kretanja, napose s monetarno-kreditnoga aspekta, sprovođenja kreditne politike Savezne narodne skupštine i Saveznoga izvršnoga vijeća putem propisivanja razine obveznih rezervi ostalih banaka kod *Narodne banke*, određivanja visine kamatne stope, emisije obveznica, blagajničkih zapisa i drugih vrijednosnih papira te blokiranja i deblokiranja depozita. Usto obavlja i poslove emisije novčanica, kreditiranja Federacije i poslovnih banaka, provedbe platnoga prometa u zemlji i s inozemstvom te nadzora nad blagajničkom i računovodstvenom realizacijom proračuna svih društveno-političkih zajednica. Miloš Vučković, *Bankarstvo. Organizacija i poslovanje banaka* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Naučna knjiga, 1967), 67–68. Detaljnije o povijesnom razvoju *Narodne banke Jugoslavije* vidi i: Jozo Tomašević, *Novac i kredit* (Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004), 174–177.

dita, ukinule su se zadružne i gradske štedionice te su republike i autonomne jedinice dobile ovlaštenje za osnivanje vlastitih poslovnih banaka.⁶

Početak implementacije reforme podudara se s donošenjem novoga *Zakona o bankama i kreditnim poslovima* 12. ožujka 1965, koji je unio značajne promjene u dotadašnji način funkcioniranja toga sustava. Implementacijom *Zakona* željelo se da banke postanu aktivni poslovni suradnik u procesu društvene reprodukcije kakve dotad nisu bile.⁷ To je značilo da će te institucije u budućnosti obavljati svoju djelatnost na cjelokupnom teritoriju Jugoslavije, što je rezultiralo napuštanjem koncepta lokalne povezanosti. Usto se odustalo i od principa granske specijalizacije, napose u područjima industrije, poljoprivrede i vanjske trgovine. Na temelju toga, bile su definirane tri vrste banaka. Prve su bile investicijske, koje su trebale izdavati kredite za ulaganja u osnovna i trajna obrtna sredstva. Zatim su pokrenute komercijalne banke čija je temeljna namjena bila opskrba gospodarskih organizacija novcem za realizaciju prometa i trgovine, odnosno kratkoročnim kreditima. Naposljetku su postojale štedionice, koje su se trebale baviti prikupljanjem štednih uloga, izdavanjem kredita i drugih poslova neposredno povezanih s građanstvom.⁸

Veliki dio odredbi *Zakona o bankama i kreditnim poslovima* odnosio se na reguliranje investicijske aktivnosti. Financijski aranžmani s tom namjerom odobravali su se na temelju sredstava koja su bila prikupljena putem kreditnih fondova i oročenih depozita te izdavanjem obveznica. Njima se, međutim, nije kreirao novac, već se provodila preraspodjela postojećih financijskih sredstava.⁹ Riječju, započela se provoditi restriktivnija kreditno-monetarna politika.¹⁰

Važnost učinkovite praktične primjene spomenutoga *Zakona* očitovala se i u svakodnevним istupima vodećih komunističkih političara. Tako je Edvard Kardelj naglasio da „ne smemo nikako da sebe dalje dovodimo u takav položaj da svake godine donosimo plan o investicijama i da već posle nekoliko

6 Vučković, *Bankarstvo*, 65–66.

7 Isto, 79.

8 Isto, 80–81.

9 Milan Golijanin, *Monetarni sistem i monetarno-kreditna politika Jugoslavije* (Zagreb: Izdavačko instruktivni biro: poduzeće za organizaciju, informacije, ekonomske i ostale usluge, 1979), 107.

10 Branko Horvat, „Lutanja jugoslavenske privrede”, *Ekonomski pregled* 43, no. 7–9 (1992), 559.

meseci konstatujemo da se taj plan sa svih strana probija”.¹¹ Usto je istaknuo da „ti problemi treba da se rešavaju, pre svega, usmjeravanjem bankarskog poslovanje, kreditnim sistemom, ali i drugim merama, uključujući i neke administrativne, ako nema drugih mogućnosti”.¹² Nasuprot ovakvim stajalištima, savezni sekretar za finansije, Kiro Gligorov, podnoseći ekspozé o *Zakonu Narodnoj skupštini*, istaknuo je sljedeće:

„Polazna osnova za predloženi bankarski i kreditni sistem jeste odluka da se sredstva društvene reprodukcije izuzmu iz direktnog raspolaganja od strane društveno-političkih zajednica uz istovremeno proširenje materijalne osnove radnih organizacija.”¹³

Iz prethodnih citata, koji ukazuju na razmimoilaženja u razmišljanjima između vodećih komunističkih ličnosti o smjeru kojim treba provoditi reformu, napose u području bankarskoga sektora, vidljivo je da je Jugoslavija bila razapeta između želja i stvarnosti. S jedne su strane ciljevi ekonomskoga rasta i razvoja obuhvaćeni reformom bili postavljeni vrlo visoko, a s druge strane, trenutne gospodarske prilike nisu bile pretjerano obećavajuće za njihovu potpunu realizaciju.

*O razvoju i karakteristikama bankarskoga sustava u Jugoslaviji
od kraja Drugoga svjetskoga rata do polovice 1960-ih*

Od kraja Drugoga svjetskoga rata do polovice 1960-ih bankarski je sustav u Jugoslaviji prošao kroz nekoliko faza. Neposredno nakon uspostave komunističke vlasti 1945. započeo je proces konfiskacije privatnih banaka. Te su se odluke najčešće provodile na temelju optužbi o navodnoj poslovnoj suradnji banaka s njemačkim, talijanskim i vlastima Nezavisne Države Hrvatske.¹⁴ Osim *Denarnoga zavoda Slovenije*, koji je osnovan još tijekom Drugoga

11 Vučković, *Bankarstvo*, 79.

12 Isto, 79–80.

13 Isto, 80.

14 O podržavljenju privatne imovine i agrarnoj reformi u Jugoslaviji neposredno nakon kraja Drugoga svjetskoga rata vidi više: Edvard Kardelj, *Sećanja. Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944 – 1957. godine* (Beograd: Radnička štampa, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980), 186–187; Šime Đodan, *Yugo-tragedija* (Zagreb: ST Komunikacije S.p.o., 1990), 76; Marijan Matićka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*

svjetskoga rata, nakon likvidacije privatnoga vlasništva počinju se ustrojavati nove državno-privredne banke, koje su, na temelju odredbi *Zakona o uređenju i delovanju kreditnog sistema* iz studenoga 1945, započele s izgradnjom mreže svojih filijala u jugoslavenskim republikama, izgrađujući tako kreditni sustav te organizirajući platni promet s ciljem obnove ratom razrušene materijalne infrastrukture.¹⁵ Na temelju toga *Zakona* se sve do 1951. kreditirala gospodarska aktivnost. U skladu s planiranom raspodjelom sirovina i materijala te robe široke potrošnje, poslovno-radnim organizacijama transferirana su novčana sredstva putem proračuna i u okviru kreditnih aranžmana dogovorenih s bankama.¹⁶

Zakon je sadržavao odredbe prema kojima je državni kreditni sustav trebalo organizirati kao jednu cjelinu. Usto je njegovom provedbom bilo planirano razdvojiti kratkoročno i dugoročno kreditiranje te osigurati kategorizaciju i razgraničenje rada postojećih bankarskih poduzeća, podijelivši ih na određene kategorije. Tako je u tome razdoblju djelovalo ukupno šest

od 1945. do 1948. (Zagreb: Školska knjiga, 1990), 30, 36, 37, 47, 53, 93–97, 136; Marijan Matica, „Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944.–1948.)”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25, no. 1 (1992), 123–148; Milko Mikola, *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943 – 1952* (Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 1999), 178, 185; Jože Prinčič, „Tuje naložbe v slovenske gospodarstvu v času druge Jugoslavije (1945 – 1991)”, *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, no. 1 (2002), 111; Miroslav Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer zagrebačke nadbiskupije* (Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić”, 2003), 100, 110, 119; Čedomir Višnjić, *Partizansko ljetovanje. Hrvatska i Srbi 1945 – 1950* (Zagreb: Srpsko kulturno društvo, 2003), 160; Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.* (Rijeka: Otokar Keršovani, 2004), 33; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji. 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza.* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 180–187; Tomislav Anić, „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946”, *Časopis za suvremenu povijest* 39, no. 1 (2007), 25–62; Tomislav Anić, „Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945. – 1946. na primjeru poduzeća Thonet Mundus d.d. u većinskome švicarskom vlasništvu”, *Časopis za suvremenu povijest* 40, no. 3 (2008), 819–832; Nikola Perković, „Konfiskacija karlovačke tekstilne industrije (1945. – 1946.)”, *Časopis za suvremenu povijest* 52, no. 3 (2020), 813–838.

15 Miloš Vučković, *Uloga i organizacija banaka i kredita u FNRF* (Beograd: Štamparija Rad, 1953), 58.

16 Golijanin, *Monetarni sistem*, 93. O povijesnom razvoju jugoslavenskoga bankarskoga sustava nakon Drugoga svjetskoga rata vidi još i: Milan Golijanin, *Bankarstvo Jugoslavije. Teorija, organizacija i poslovanje* (Beograd: Privredni pregled, 1979), 40–52.

saveznih banaka, i to: *Industrijska banka Jugoslavije, Narodna banka Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Državna hipotekarna banka, Poštanska štedionica, Zanatska banka i Zadružno-poljoprivredna banka*. Republičke banke bile su *Privredna banka NR Srbije, Zemaljska banka za Hrvatsku, Denarni zavod Slovenije, Privredna banka BIH, Makedonska stopanska banka i Privredna banka Crne Gore*. Posljednja se skupina odnosila na lokalne banke, kojima su pripadale gradske i mjesne narodne štedionice. Njih je bilo ukupno pedeset i devet. Od toga broja, dvadeset i tri bile su u Sloveniji, dvadeset i dvije u Srbiji, jedanaest u Hrvatskoj, dvije u Bosni i Hercegovini i jedna u Makedoniji.¹⁷

Na osnovi spajanja *Izvozne banke, Jadransko-podunavske banke, Beogradske trgovačke banke i Beogradske zadruge*, 11. studenoga 1946. pokrenuta je, kao posebno akcionarsko društvo, *Jugoslavenska izvozna i kreditna banka*.¹⁸ Ona je obavljala posredničke poslove u platnom prometu s područjima kojima u to vrijeme Jugoslavija nije imala uspostavljene službene odnose poput Austrije i Istočne Njemačke te je otvarala trgovačka zastupništva u drugim državama.¹⁹

Struktura kreditnih planova, koji su sadržavali projekcije za redovna obrtna sredstva, sezonske potrebe i izvanredne kredite, bila je usklađena s predstavljenom koncepcijom državnoga gospodarskoga rukovodstva u domeni bankarskoga sustava, obuhvaćajući savezni kreditni plan, kreditne planove republika, autonomnih pokrajina i oblasti te one kotarskih i gradskih narodnih odbora.²⁰

Dana 25. kolovoza 1946. izglasana je *Uredba o spajanju banaka*, na temelju koje je provedeno povezivanje svih republičkih i saveznih banaka s *Narodnom bankom FNRJ*, koja dotad nije imala neposredne veze s gospodarskom aktivnošću, već je bila orijentirana na organizaciju inozemnoga međubankarskoga platnoga prometa. Nakon implementacije te *Uredbe, Narodna banka FNRJ za kratkoročne bankarske poslove* postaje usko povezana s gospodarstvom, proširujući opseg poslova na sve djelatnosti koje su do spajanja

17 Vučković, *Bankarstvo*, 62–63.

18 Saša Ilić, „Bankarstvo socijalističke Jugoslavije do uvođenja socijalističke tržišne privrede (1944/45–1965)”, u *Značaj institucionalnih promena u ekonomiji Srbije kroz istoriju. Zbornik radova*, ur. Jelena Minović, Milica Kočović De Santo i Aleksandar Matković (Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2021), 141.

19 Vučković, *Uloga i organizacija banaka*, 58.

20 Golijanin, *Monetarni sistem*, 93; Golijanin, *Bankarstvo Jugoslavije*, 40–52.

provodile integrirane banke. Što se federativne razine tiče, do 1948. u Jugoslaviji postojale su još samo *Jugoslavenska izvozna i kreditna banka* te *Državna investiciona banka za dugoročne poslove i finansiranje investicione izgradnje*.²¹ U većim gradovima radile su gradske štedionice sa založnim zavodima koje su bile finansijski centri namijenjeni potrebama građanstva.²²

Od 1948. do 1952. u Jugoslaviji osnivane su državne banke za kreditiranje zemljoradničkih zadruga i komunalne banke. Prve su djelovale kao specijalne investicijske banke s ciljem razvoja seljačkih radnih zadruga.²³ U tome je razdoblju bilo ukupno šest takvih banaka, koje su imale četrdeset i tri filijale te devedeset i tri predstavništva, te je njihovim radom upravljala posebna uprava pri *Saveznom ministarstvu financija*. Komunalne su se banke osnivale s ciljem kreditiranja ekonomskoga razvoja lokalnih gospodarstava i komunalne djelatnosti. Pokretale su se u skladu s inicijativama gradskih narodnih odbora uz prethodno odobrenje republičkoga ministra financija i na temelju spajanja gradskih štedionica. Finansijskih institucija ove vrste bilo je u Jugoslaviji od 1948. do 1952. ukupno devedeset i devet.²⁴

21 Vučković, *Bankarstvo*, 64.

22 Vučković, *Uloga i organizacija banaka*, 59.

23 O ulozi, značaju i napuštanju politike stvaranja seljačkih radnih zadruga vidi više: Tomislav Mikulić, *Zadugarstvo i socijalistički preobražaj našega sela* (Zagreb: Komisija za agitaciju i štampu Glavnog odbora Narodnog fronta Hrvatske, 1949), 28; Dušan Čalić, *Izgradnja industrije u FNRJ* (Zagreb: Kultura, 1957), 54; Nikola Čobeljić, *Politika i metodi privrednog razvoja Jugoslavije (1947–1956)* (Beograd: Nolit, 1959), 107; Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu* (Zagreb: Globus, 1988), 126–129; Vera Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950*. (Sarajevo: Svjetlost, 1991), 107; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 312; Bosiljka Milinković, „Selektivna bibliografija radova o obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i zadugarstvu”, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 41, no. 3/4 (2003), 363; Željko Mataga, „Poljoprivredno zadugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi”, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, no. 1 (2005), 29; Anton Matijašević, „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadugarstva”, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, no. 1 (2005), 158; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 193–194; Krešimir Žažar, „Zadruga u Hrvatskoj – neučinkovit, nepoželjan ili neprepoznat organizacijski oblik?”, *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline* 29, no. 3 (2020), 364; Nikola Perković, „Likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru (1953.)”, *Časopis za suvremenu povijest* 55, no. 3 (2023), 469–493.

24 Vučković, *Uloga i organizacija banaka*, 59–60.

Početak 1952. provedeno je povlačenje obrtnih sredstava s računa poduzeća u *Opći fond obrtnih sredstava* na poseban račun kod *Narodne banke*. Na taj su način poslovno-radne organizacije mogle od *Narodne banke* dobiti kratkoročni kredit za obrtna sredstva. Time je stvorena velika ovisnost od bankarskoga sustava, jer su poduzeća potrebu za tim materijalima mogla zadovoljiti isključivo kroz bankarske kredite.²⁵

Od 20. ožujka 1952. započinje likvidacija komunalnih banaka, dok su državne banke za kreditiranje zemljoradničkih zadruga i *Državna investicijska banka* spojene u jedinstvenu *Narodnu banku FNRJ*, koja je otad provodila emisiju novca, upravljala depozitima te nadzirala investicijsku aktivnost. Ovaj je način rada bio usklađen s implementacijom koncepta radničkoga samoupravljanja, koji je trebao omogućiti intenzivnije uvođenje tržišnih mehanizama u svim fazama proširene društvene reprodukcije i jačanje elemenata koji su bili jače usklađeni s logikom tržišnoga ekonomskoga sustava.²⁶

Princip jedne banke pokazao se lošim rješenjem. Veliki broj organizacijskih jedinica i poslovnih partnera nad kojima je *Narodna banka FNRJ* provodila nadzor u poslovanju, nužno je zahtijevao centralizaciju u odlučivanju, povećavajući tako administrativni karakter upravljanja. Jugoslavija u tome razdoblju, također, nije raspolagala stručnom radnom snagom, koja bi mogla racionalno riješiti tekuću poslovnu problematiku.²⁷

Godine 1953. nastupila je faza osnivanja fondova za financiranje investicija, s obvezom vraćanja investicijskih kredita. Tako su tada pokrenuti *Opći investicioni fond*, koji je funkcionirao na nivou federacije, zatim republički te lokalni investicijski fondovi. Te su organizacije bili tipični predstavnici centralnoga planiranja, obavljajući pri tome posao skupljanja sredstava od poduzeća na temelju naplate kamata. Taj je sustav poslovanja bio iznimno koristan u vrijeme poslijeratne obnove zemlje i u razvoju ekonomski nerazvijenih dijelova Jugoslavije, ali je rezultirao odvajanjem akumulacije od poduzeća, smanjenjem njihove stope samofinanciranja te padom proizvodnje.²⁸

25 Golijanin, *Monetarni sistem*, 94; Golijanin, *Bankarstvo Jugoslavije*, 40–52.

26 Vučković, *Uloga i organizacija banaka*, 60; Ivo Perišin, Dragomir Vojnić, *Neki problemi daljnjeg razvoja privrednog sistema Jugoslavije* (Zagreb: Ekonomski institut, 1970), 17.

27 Vučković, *Bankarstvo*, 65.

28 Ognjen Tomić, „Monetarna politika Narodne banke 1963–1968: ciljevi i rezultati”, u *Značaj institucionalnih promena u ekonomiji Srbije kroz istoriju. Zbornik radova*, ur. Je-

Opisani je mehanizam i dalje imao snažno izraženo svojstvo distribucije. Zato su poduzeća počela pokretati vlastite investicijske fondove iz dohotka koji im je bio ostavljen na raspolaganju.²⁹

Opisano je stanje rezultiralo novom rekonstrukcijom toga sektora koja je trajala od 1954. do 1961. godine. Zakonska podloga toga procesa bila je *Uredba o bankama i štedionici* od 28. siječnja 1954. godine. Na temelju nje bilo je planirano provesti decentralizaciju i specijalizaciju jugoslavenskoga bankarskoga sustava na temelju osnivanja komunalnih banaka te zadružnih i gradskih štedionica. *Narodna banka FNRJ* započela je s provedbom strogoga nadzora nad koordinacijom i realizacijom platnoga prometa te vođenjem statistike i evidencije, dok su, radi osiguranja većega stupnja specijaliziranosti u poslovanju, osnovane *Jugoslavenska banka za spoljnu trgovinu*, *Jugoslavenska investiciona banka* i *Jugoslavenska poljoprivredna banka*.³⁰

U *Uredbi* su postojale stavke na temelju kojih su sve banke morale imati upravne odbore. Bilo je usto planirano da se obrtna sredstva prenesu s banaka na gospodarske organizacije, što je trebalo onemogućiti proizvoljno izdavanje kredita. S ciljem vođenja jedinstvene kreditne politike, u jugoslavenski bankarski sustav uvedena je kategorija obvezne rezerve, koju su banke u propisanom postotku od depozita morale držati kod *Narodne banke FNRJ*.³¹

U drugoj polovici 1956. donesene su *Uredba o fondu obrtnih sredstava privrednih organizacija*, *Uredba o kratkoročnim kreditima* i *Uredba o zajmovima za investicije*. Njihovom se institucionalizacijom ukinuo sustav natječaja kod dodjeljivanja kredita te su postavljeni temelji koncepta osiguranja obrtnih sredstava koji se počeo primjenjivati 1957. godine. Njegova je polazna točka bila da se stalna ulaganja u obrtna sredstva osiguravaju iz realizirane akumulacije. Usto su se bankarski krediti izdavali samo za sezonske i izvanredne potrebe.³²

Nova faza razvoja jugoslavenskoga bankarskoga sustava započinje donošenjem *Zakona o bankama* i *Zakona o kreditnim i drugim bankarskim poslovima* 10. ožujka 1961. godine. Na temelju njegovih odredbi bilo je defi-

lena Minović, Milica Kočović De Santo i Aleksandar Matković (Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2021), 152.

29 Golijanin, *Monetarni sistem*, 98; Golijanin, *Bankarstvo Jugoslavije*, 40–52.

30 Vučković, *Bankarstvo*, 65.

31 Isto.

32 Golijanin, *Monetarni sistem*, 99–100; Golijanin, *Bankarstvo Jugoslavije*, 40–52.

nirano da Federacija osmišljava opću kreditno-monetarnu politiku, dok su za njezinu provedbu bile zadužene banke. Prilikom izdavanja kredita banka je morala uzimati u obzir likvidnost potencijalnoga zajmoprimatelja. Gospodarske su organizacije pak bile dužne kroz raspodjelu ostvarenoga dohotka iz čistoga prihoda podmirivati svoje obveze za osnovnim i obrtnim sredstvima. Naposljetku su banke iznova pokrenule instituciju natječaja, čija je praktična provedba trebala rezultirati odobravanjem kredita pod jednakim uvjetima istim kategorijama tražitelja kredita, uzimajući pri tome u obzir korisnost ulaganja za društvenu zajednicu i cjelokupnu rentabilnost.³³

S obzirom da je u uvodnom dijelu ukratko opisan položaj bankarskoga sektora u okviru gospodarske reforme iz 1965, važno je napomenuti da je važnu ulogu u provedbi njezinih ciljeva imalo izglasavanje novoga *Ustava* od 7. travnja 1963. godine.³⁴ Uz promjenu naziva iz *Narodna banka FNRJ* u *Narodnu banku Jugoslavije*, njegovim se izglasavanjem nastojalo produbiti razumijevanje da novčani i kreditni sustav u Jugoslaviji može biti ekonomski razvojan samo ako je jedinstven za cijelu Federaciju. Prema tome, plaćanja, drugi poslovi platnoga prometa i deponiranje novčanih sredstava morali su se provoditi samo na način kako je to bilo regulirano tadašnjim saveznim zakonodavstvom, koji je pri tome bio obvezujući za sve radno-samoupravne organizacije te društveno-političke zajednice i njihova upravljačka tijela. Evidenciju i nadzor nad raspolaganjem društvenim sredstvima provodila je *Služba društvenoga knjigovodstva*. Time su banke postale institucije od „posebnoga društvenoga interesa”.³⁵ Realizacija spomenutih ciljeva trebala je utjecati i na uravnoteženje državnoga proračuna, na čemu je posebno inzistirao tadašnji guverner *Narodne banke Jugoslavije* Nikola Miljanić.³⁶

33 Isto, 105; Golijanin, *Bankarstvo Jugoslavije*, 40–52.

34 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 345.

35 Vučković, *Bankarstvo*, 67.

36 Nikola Miljanić rođen je u Livađanima kraj Pakraca 5. siječnja 1921, a umro u Zagrebu 6. srpnja 1972. godine. Bio je jedan od arhitekata jugoslavenskoga bankarskog sustava u vrijeme reforme 1965, ističući važnost provedbe restriktivne monetarne politike. Na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu diplomirao 1955. te doktorirao 1964. tezom o novcu i kreditima u procesu društvene reprodukcije u Jugoslaviji. Od 1962. do 1969. bio je guverner *Narodne banke Jugoslavije*. Nakon napuštanja te dužnosti, od 1969. do 1971. bio je potpredsjednik Saveznoga izvršnog vijeća. Uz više napisanih rasprava i skripti, autor je knjige *Novac i kredit u procesu proširene reprodukcije* (Zagreb: Informator, 1964). Detaljnije o Nikoli Miljaniću vidi: Miljanić, Nikola, *Hrvatska enciklopedija, mre-*

Ustav imao je, ipak, jasno naglašenu administrativnu crtu. Naime, postojale su odredbe koje su nedvosmisleno ukazivale na to da je isključivo Federacija zadužena za jedinstvo novčanoga i kreditnoga sustava, utvrđivanje politike emisije novca i osiguranja nadzora nad novčanim optjecajem. U domenu Federacije pripadala je i kontrola vanjskotrgovinskoga i deviznoga poslovanja s inozemstvom. Te je godine došlo do ukidanja *Općega investicionoga fonda* te republičkih i lokalnih fondova. Smatralo se da će ta odluka doprinijeti povećanju stope samofinanciranja poduzeća te njihovoj većoj odgovornosti u upravljanju financijama. Međutim, umjesto racionalnoga investiranja sredstava oslobođenih od kamata, radnički su savjeti taj novac iskoristili za povećanje vlastitih plaća. Tako je prosječan prihod po stanovniku od 1965. do 1967. porastao za 24 %, dok je u istom vremenskom razdoblju društveni dohodak imao rast od svega 11 %. Te su disproporcije poduzeća pokrivala bankarskim kreditima.³⁷

U spomenutom su razdoblju banke svojom aktivnošću trebale pridonositi slobodnijem kretanju sredstava društvene reprodukcije s ciljem njihovoga što učinkovitijega iskorištenja. Međutim, politika kojom se želio ostvariti taj cilj nije bila jasno definirana. I dalje je postojao veliki utjecaj neekonomskih čimbenika na bankarsko poslovanje. To je smanjivalo potencijalne mogućnosti radnim organizacijama za većim sudjelovanjem u projektima preraspodjele i investicija. Nije postojala jasna granica između područja bankarskih kredita kao instrumenta kreiranja, odnosno povlačenja novca s tržišta. To je kao posljedicu imalo neuspješno korištenje kredita namijenjenih financiranju krajnje potrošnje, što je cjelokupno gospodarstvo činilo nestabilnijim. Zadržana je visoka administrativna uloga i utjecaj države u ovome gospodarskom sektoru, minimiziravši tako utjecaj *Narodne banke Jugoslavije* u provedbi uspješne monetarno-kreditne politike usklađene sa zahtjevima međunarodnoga tržišta.³⁸

žno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2026, datum pristupa 26. 1. 2026. <<https://enciklopedija.hr/clanak/miljanic-nikola>>. O Miljanićevim težnjama za uravnoteženjem državnog proračuna vidi detaljnije: Branko Horvat, *The Yugoslav Economic System. The first labor-managed economy in the making* (New York: International Arts and Sciences Press, 1976), 213.

37 Tomić, „Monetarna politika”, 152; David A. Dyker, *Yugoslavia: Socialism, Development and Debt* (New York: Routledge, 1990), 70–75.

38 Golijanin, *Monetarni sistem*, 99–100.

Navedene je probleme u bankarskom sektoru trebala riješiti učinkovita provedba gospodarske reforme 1965. Uz produbljenje načela koja su prikazana u prethodnoj fazi, implementirana je službena linija kreditiranja, koja je obuhvaćala kratkoročne investicijske kredite. Ti su se krediti odobravali na temelju depozita po viđenju te kredita *Narodne banke Jugoslavije* i drugih banaka. Njihova je osnovna karakteristika bila da se putem njih kreirao ili poništavao novac. Njihov je opseg bio determiniran količinom novca koja je bila u međuodnosu s likvidnošću te izborom kanala kroz koji se proces društvene reprodukcije opskrbljivao potrebnim financijskim sredstvima.³⁹

O gospodarskoj reformi 1965.

Savezna skupština Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) 24. srpnja 1965. usvojila je paket mjera koji je od uvođenja radničkoga samoupravljanja predstavljao najcjelovitiji pokušaj reforme njezina gospodarskoga sustava.⁴⁰ Njegova idejna razrada nastala je na temelju ustavnih odredbi, *Rezolucije Savezne skupštine o osnovnim smjernicama za daljnji razvoj privrednog sistema* i *Rezolucije o smjernicama za izradu sedmogodišnjeg plana* iz 1963. te *Rezolucije Osmog kongresa Saveza komunista Jugoslavije* (SKJ) iz prosinca 1964. godine.⁴¹ Prioritet provedbe reforme bilo je intenzivnije uključivanje u međunarodnu podjelu rada, poštujući najposlije ekonomske kategorije kao što su cijene koštanja, troškovi proizvodnje i visina ostvarene akumulacije.⁴² To je trebalo dovesti do smanjenja proračunske potrošnje te bankarskih troškova, članarina, premija osiguranja, poreznih izdataka, regresa, dotacija i drugih oblika administrativnoga prelijevanja dohotka.⁴³ U konačnici je to trebalo rezultirati modernizacijom ekonomskoga sustava, povećanjem produktivnosti, implementacijom suvremenih tehnologija, učinkovitijom integracijom industrijskoga sektora, povećanjem konkurentnosti izvoza te poboljšanjem platne bilance.⁴⁴

39 Isto, 106–107.

40 Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968* (Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o., 2012), 23.

41 Милан Ј. Игрутиновић, „Југословенско-амерички економски односи (1954–1968)” (докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2018), 320.

42 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 333.

43 Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918–1985* (Zagreb: Školska knjiga, 1985), 312–313.

44 Obadić, *In pursuit of Stability*, 145.

Reforma je imala i vrlo važnu političku komponentu, koja se odnosila na pokušaj izmjene mentaliteta gospodarstvenika i administracije, odnosno njihove veće distanciranosti od metodologije planskih investicija i centralnoga provođenja kalkulacija.⁴⁵

Reforma bila je potaknuta nezadovoljstvom neravnomjernim ekonomskim rastom pojedinih područja unutar republika te nejednakom raspodjelom bogatstva. Ekonomski razvijenije republike SFRJ težile su ka tome da savezna upravljačka tijela predaju svoju ingerenciju njima, dok su slabije razvijene zemlje inzistirale na povećanju investiranja u njihove krajeve na osnovi redistribucije bogatstva iz razvijenih republika.⁴⁶ Centralno planiranje investicija učinilo je i razvijene i nerazvijene dijelove Jugoslavije ovisnima o kre-

45 Vladimir Pertot, *Ekonomika međunarodne razmjene. Knjiga I – Analiza razdoblja između 1919. i 1968. godine* (Zagreb: Informator, 1971), 301. Valja također naglasiti da je postojanje tržišnih elemenata u ekonomskom sustavu Jugoslavije bilo prisutno već od druge polovice 1940-ih godina. Njihovo je uvođenje bilo nužnost, napose s aspekta izglasavanja *Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ* 27. travnja 1947, kojim je industrijalizacija definirana kao generalna linija čijoj realizaciji treba težiti. Njezinom provedbom želio se ostvariti ubrzan prijelaz što većeg broja stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti. Međutim, zbog znatnoga udjela poljoprivrednog u ukupnom broju stanovništva Jugoslavije, komunističke su vlasti, predvođene Josipom Brozom Titom, u javnosti često naglašavali važnost paralelnog razvoja poljoprivrednog i industrijskog sektora. Ovo je razdoblje, u kontekstu bankarskoga poslovanja, bilo prepoznatljivo po privremenom napuštanju nacionalizacije, odnosno okrupnjavanju jugoslavenskih financijskih institucija. Tako je od 1948. započeo proces formiranja državnih banaka za kreditiranje republičkih zemljoradničkih zadruga te je bilo omogućeno pokretanje komunalnih banaka i štedionica. Do svibnja 1949. pokrenuto ih je osamdeset i devet. Usto je većina gradskih štedionica pretvorena u komunalne banke. Međutim, njihova poslovna nedisciplina, izražena ponajprije u neplanski provedenom kreditiranju lokalne privrede i nezakonito izabranih upravnih odbora, posljedično je rezultirala velikom zaduženošću kod *Narodne banke*. Detaljnije o reformama jugoslavenskog ekonomskog sustava od kraja Drugoga svjetskog rata do polovice 1960-ih, kao i o značaju *Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ* detaljnije je moguće vidjeti u: Милан Пиљак, „Реформе југословенског економског система 1945–1965”, у *Историјска трибина: Истраживања младих сарадника Института за новију историју Србије. Зборник радова*, ур. Зоран Јањеговић (Београд: ИНИС, 2013), 219–239; Čobeljčić, *Politika i metodi*, 107; Perković, „Likvidacija seljačkih radnih zadruga”, 475; Čalić, *Izgradnja industrije*, 54; O transformaciji jugoslavenskog bankarskog sektora u prvoj fazi uvođenja tržišnih elemenata vidi opširnije: Ilić, „Bankarstvo socijalističke Jugoslavije”, 142.

46 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 334; Neven Borak, *Ekonomski vzroci delovanja in razpada Jugoslavije* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002), 49.

ditima, prisiljavajući ih, ne uzimajući u obzir ostvarenu razinu proizvodnje, na sve skuplja zaduživanja za trajna i povremena obrtna sredstva. Tako je kreditni sustav postao najznačajniji kanal odliva akumulacije, zamjenjujući pri tome dotad važeće porezne namete.⁴⁷

Zagovaratelji reforme, predvođeni jednim od najmoćnijih komunističkih političara Vladimirom Bakarićem, uzroke neracionalnosti u upravljanju ekonomskim resursima zemlje tražili su u centraliziranosti saveznih upravljačkih tijela. S obzirom na kasniju Bakarićevu ulogu u rušenju liberalnih struja u Hrvatskoj početkom 1970-ih, a uzevši u obzir da mu je moć proizlazila iz republičkih struktura, upitno je je li njegovo djelovanje bilo usmjereno isključivo prema liberalizaciji jugoslavenskog gospodarstva ili je težio učvrstiti svoj položaj u Hrvatskoj u odnosu prema saveznom vlastima.

Reformrska je struja podržavala snažniju liberalizaciju gospodarstva, decentralizaciju sustava odlučivanja i veći stupanj radničkoga samoupravljanja. Bakarić je, barem deklarativno, zagovarao put od decentralizacije do opće deetatizacije, napose s aspekta zamjene ekstenzivnoga modela privređivanja, karakterističnom po maksimizaciji rasta, ne uzimajući u obzir ostvarenu dobit, prioritetnom položaju proizvodnje nad potrošnjom i državnoj raspodjeli dohotka, intenzivnim, u kojemu je situacija bila drukčija, ponajprije ako se uzme u obzir vođenje pozornosti o optimalizaciji rasta u ovisnosti od realizirane dobiti. Potreba zamjene ekstenzivnoga intenzivnim modelom bio je najvidljiviji u domeni vanjskotrgovinske razmjene. Prvi je zagovarao veću samodostatnost, napose radi potrebe značajnijega razvoja elektroenergetskog sektora, koji se u Hrvatskoj i Sloveniji intenzivnije započeo razvijati nakon raskida državno-pravnih sveza uzrokovanoga Rezolucijom Informbiroa 1948, a u Srbiji tek desetljeće poslije. Drugi je, pak, bio usmjeren na znatnije uključivanje u međunarodno tržište na osnovi usporednih prednosti proizvoda i usluga.⁴⁸ Njegova je implementacija, potpomognuta ubrzanom modernizacijom ekonomskog sustava, trebala rezultirati ispravljanjem jugoslavenskih vanjskotrgovinskih neuravnoteženosti i smanjenjem vanjske zaduženosti. Potonji je pokazatelj bio jedan od najvažnijih čimbenika privlačenja stranih investicija, kao i realizacije inozemnih kreditnih linija.

47 Ivo Perišin, *Novac, kredit i bankarstvo u sistemu samoupravljanja* (Zagreb: Informator, 1975), 65.

48 Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 26, 23.

Nasuprot liberalnoj struji, postojala je konzervativna grupa, koja je imala cilj očuvati partijsku monolitnost i centralistički način upravljanja gospodarsko-političkim procesima.⁴⁹ Pripadali su im „stari” partizanski kadrovi, koji su u političko-ekonomskoj decentralizaciji vidjeli opasnost dezintegracije Jugoslavije, što je njihove upravljačke pozicije činilo nesigurnima.⁵⁰

S obzirom na tematiku članka, smatram potrebnim detaljnije obrazložiti monetarno-kreditni i porezni aspekt reforme. Uz već opisani početak reforme, valja naglasiti da je na temelju odluke SIV-a od 22. ožujka 1965. započeo proces zamrzavanja cijena. Prema tome se industrijskim poduzećima zabranjivalo da prodajne cijene svojih proizvoda povisuju iznad razine na kojoj su se našle toga dana. Za nove su proizvode poduzeća morala tražiti odobrenje cijena od *Saveznoga zavoda za cijene*.⁵¹ Tako je država i dalje zadržala veliki utjecaj i nadzor nad formiranjem cijena, što je rezultiralo njihovom deformacijom. S ciljem rješavanja negativnih aspekata tih trendova, poduzeća i komune odlučili su se preorijentirati na izgradnju prerađivačkih kapaciteta, jer je to donosilo veći dohodak. Posljedica toga bila je velika neuravnoteženost između proizvodnje sirovine i materijala i potreba prerađivačke industrije.⁵² Veliki rast cijena 1965. i povećanje troškova života za 35 % znatno je utjecalo na pad životnoga standarda stanovništva.⁵³ Ovakva inflatorna kretanja nisu bila nepoznanica u jugoslavenskom gospodarstvu od kraja Drugoga svjetskoga rata. Uglavnom je to bilo rezultat općega rasta troškova proizašloga iz različitoga tempa povećanja proizvodnosti u pojedinim gospodarskim sektorima te monopolističkoga položaja poduzeća u njima. Takva ciklička nestabilnost dovodila je do većih jediničnih troškova u fazama recesije koji su u kasnijim razdobljima rezultirali dodatnim inflacijskim impulsima. Tome treba pridodati i velike cijene uvoznih materijala koji su se plaćali devizama, dok su

49 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 334–335; Vesna Pešić, „Rat za nacionalne države”, u *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju. Zbornik radova*, ur. Nebojša Popov (Beograd: Vikom grafik Novi Beograd, Zrenjanin: Građanska čitaonica, 2001), 31–32; Harold Lydall, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice* (Oxford: Clarendon Press, 1984), 78.

50 Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 26.

51 Pertot, *Ekonomika međunarodne razmjene*, 281.

52 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 475.

53 Dušan Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945–1969* (Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1969), 118; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 24.

se gotovi jugoslavenski proizvodi preko klirinškog sustava uglavnom prodavali u istočnoeuropskim zemljama ili unutar zemlje za dinare, što je dovodilo do sve većega inozemnog zaduživanja.⁵⁴

Zato su poduzeća započela obustavljati nova zapošljavanja, a nakon smanjenja materijalnih troškova i osobnih dohodaka i otpuštati radnu snagu. Ilustracije radi, samo je u listopadu u 425 poduzeća podijeljeno ukupno 12 574 otkaza.⁵⁵ U tome je razdoblju po prvi put nakon završetka Drugoga svjetskoga rata došlo do stagnacije ili smanjivanja broja radne snage u odnosu na prethodne godine. Osobito je problematično bilo što je veliki udio među nezaposlenima imalo mlado i obrazovano stanovništvo.⁵⁶

Poremećaji u strukturi zaposlenosti nisu bili najveći problem s kojim su se komunističke vlasti morale suočiti u trenucima započinjanja reforme. Veliki pad imala je i stopa rasta društvenoga proizvoda, koja je, primjerice, od 1957. do 1964. iznosila 10,2 %, dok je od 1964. do 1965. pala na svega 2,9 %. Istovremeno je stopa industrijskog rasta pala s 12,5 % na 8 %.⁵⁷ Te ekonomske poteškoće potvrđivale su stavove određenih ekonomskih teoretičara poput Branka Horvata, o tome da je reforma bila nestručno pripremljena, zaustavljajući najposlije gospodarski rast i generirajući tržišnu anarhiju te socijalno raslojavanje stanovništva.⁵⁸ Horvat je ta razmišljanja branio tezom da njezini osnovni principi nisu bili usklađeni s ekonomskim zakonima i potrebama samoupravljanja. Međutim, u svojim je radovima često isticao kako se ne bi trebao izvlačiti zaključak da je rješenje u vraćanju na staru ekonomsku strukturu, već da treba nastaviti u smjeru modifikacije sustava osmišljenoga 1965. godine.⁵⁹

Opisani su problemi nagnali SIV da 26. lipnja 1965. započne provedbu devalvacije dinara. Za razliku od prijašnjega razdoblja, kada je 1 američki dolar vrijedio 750 dinara, od toga razdoblja taj je odnos bio 12,50 : 1. Ta je odluka donesena s ciljem iskorištavanja mogućnosti dodatnoga porasta izvo-

54 Branko Horvat, *Ekonomska politika stabilizacije* (Zagreb: Naprijed, 1976), 79.

55 Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 25; Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*. (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978), 180.

56 Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 25.

57 Berislav Šefer, *Ekonomski razvoj Jugoslavije i privredna reforma* (Beograd: Stručna štampa, 1969), 35; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 25.

58 Branko Horvat, *ABC jugoslavenskog socijalizma* (Zagreb: Globus, 1989), 127.

59 Branko Horvat, *Jugoslavenska privreda 1965–1983: prijedlozi i rješenja* (Ljubljana: Cankarjeva Založba, 1984), 68.

za i ograničavanja uvoza. Međutim, reakcija jugoslavenskoga gospodarstva bila je u suprotnosti s očekivanjima. Od polovice 1965. izvoz je počeo opadati, isprva sporije pod utjecajem sezonskih oscilacija, da bi u sljedećih nekoliko godina bio ispod razine koja bi omogućavala ekonomski rast i razvoj.⁶⁰

Porezna je reforma sadržavala dvije suštinske komponente. Prvo se u potpunosti ukinuo doprinos od dohotka poduzeća. Time je iz troškova proizvodnje eliminiran mehanizam internoga kompenziranja koji je imao negativan utjecaj na uspostavljanje jedinstvene vrijednosti dinara, a drugo, porez na promet izdvojen je iz kalkulacija poduzeća i prebačen u domenu trgovačke mreže. Ti su potezi trebali djelovati u pravcu niveliranja troškova proizvodnje na razini nacionalnoga prosjeka vrijednosti. Primjera radi, 1962. navedeni su oblici oporezivanja proizvodnje predstavljali 18,7 % cjelokupnih troškova proizvodnje. Oscilirajući svojom visinom, oni su vršili deformacije prodajnih cijena, koje su se u pojedinim gospodarskim granama kretale u rasponu od 6,5 % do 57,6 %. Zato je porezna reforma bila jedan od najintenzivnijih pokušaja izjednačavanja troškova proizvodnje u Jugoslaviji.⁶¹

Važan segment provedbe opisanih politika bila je inozemna financijska pomoć. Primjerice, *Međunarodni monetarni fond* (MMF) izglasao je paket pomoći u iznosu od 80.000.000 dolara. S tim su ciljem vođeni razgovori i s vladama Francuske, Italije i Velike Britanije. Prema nekim istraživanjima, procjenjuje se da je Jugoslavija od zapadnih zemlja, osobito Sjedinjenih Američkih Država (SAD), kao potporu realizaciji programa gospodarske reforme dobila oko 140.000.000 dolara.⁶²

Banke i reforma (1965–1966.)

Banke u Jugoslaviji veliku su pozornost nakon početka gospodarske reforme usmjeravale na održavanje stabilnosti dinara. Provedba toga cilja nije bila isključivo u domeni monetarno-kreditne politike, već i njezine usklađe-

60 Pertot, *Ekonomika međunarodne razmjene*, 283–285.

61 Isto, 281–282.

62 Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 23; Perković, „Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima (1965)”, 293. O financijskoj pomoći SAD Jugoslaviji u razdoblju od 1950. do 1963. vidi detaljnije: Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*; Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945–1955*. (Zagreb: Profil/Srednja Europa, 2003); Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, 178.

nosti s politikom dohotka, investicija, platne bilance i poreznim sustavom. Sinkronizirano djelovanje tih gospodarskih instrumentarija trebalo je pozitivno utjecati na stabilizaciju kupovne moći stanovništva i deviznoga tečaja.

Već prije početka reforme, točnije u listopadu 1964, u Jugoslaviji je započela provedba restriktivne kreditne politike. Glavni je cilj bio usporiti rast bankarskih kredita. Tako je bilo planirano proizvodnju svesti u realne okvire, utječući istovremeno na smanjenje osobne, investicijske i proračunske potrošnje koje su bile iznad stvarnih mogućnosti.⁶³

Rezultati takvih poteza bili su vidljivi u smanjenju opsega novca za 40 % u 1965. u odnosu na 1964, zaostajući za proizvodnjom za 3 postotna poena. Slična su smanjenja doživjele i investicijska te osobna potrošnja, što je rezultiralo povećanjem izvoza za 20 % i smanjenjem deficita platne bilance. Osim toga, racionalnija provedba investicijskih projekata imala je u cilju modernizaciju jugoslavenskoga gospodarstva, napose industrijskoga sektora.⁶⁴

Važan aspekt restriktivne kreditne politike bilo je poticanje povećanja štednje među stanovništvom. Zato su u skladu sa *Zakonom o bankama i kreditnim poslovima* povećane kamate na štedne uloge.⁶⁵ Time su se iznosi potonjih sve više počeli izjednačavati s potrošačkim kreditima.⁶⁶ Primjerice,

63 „Na putu ka konvertibilnosti dinara”, *Borba*, 9. 1. 1966, 3.

64 Isto.

65 Štedni uložci predstavljaju oblik novčane štednje prilikom koje ulagači držanjem gotovine ili investiranjem u štedne ustanove poput, primjerice, banaka, štedionica ili pošte, uvećavaju uloženi iznos za kamate. Na taj način kreiraju novčana sredstva koja se mogu ulagati u realizaciju ekonomskih projekata. Najposlije ovaj oblik može umnogome utjecati i na racionalnije korištenje kreditnih aranžmana. Vidi opširnije: „štednja”, u *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2026, datum pristupa 23. 1. 2026. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/stednja>>.

66 Potrošački su krediti predstavljali oblik imovinsko-pravnog odnosa u kojem je kreditor, to jest banka, uz određene uvjete, davala na korištenje određeni novčani iznos korisniku kredita, odnosno individualnom potrošaču. Potonji se obvezivao pridržavati uvjeta i otplatiti predmetni novčani iznos uvećan za kamate u jednakim mjesečnim obrocima u vremenskom razdoblju koji je bio reguliran ugovorom. Odobravali su se u novcu te su se mogli nenamjenski koristiti za kupnju određene robe ili usluge. Tako su potrošački krediti postali važan instrument politike određenih ekonomskih sustava koji je omogućavao potrošnju iznad raspoloživih mogućnosti građana te kratkoročno unaprjeđenje gospodarske aktivnosti u nekoj zemlji. Vidi detaljnije: „potrošački kredit”, u *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2026, datum pristupa 23. 1. 2026. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/potrosacki-kredit>>.

u studenome 1965. ukupna vrijednost potrošačkih kredita bila je 383.800.000.000 dinara naspram 325.800.000.000 dinara štednih uloga. Razlika između ta dva iznosa od 58.000.000.000 dinara bila je bitno manja u odnosu na 1964, kada je taj pokazatelj bio na razini od 147.000.000.000 dinara.⁶⁷ U tablici 1 prikazana je raspodjela štednje i potrošačkih kredita prema republikama u studenome 1965. godine.

Tablica 1. Usporedna analiza štednih uloga i potrošačkih kredita prema republikama u studenome 1965. godine (u milijardama dinara)

Republika	Štedni ulozi	Potrošački krediti
Srbija	120,9	143,9
Hrvatska	75,4	95,7
Slovenija	54,4	41,6
Bosna i Hercegovina	26,1	42,5
Makedonija	42,4	52,4
Crna Gora	6,6	7,7
Ukupno	325,8	383,8

Izvor: Vuković, „Štediše stimulirane – dužnici zaštićeni”, *Borba*, 23. 1. 1966, 3.

Prema vrijednostima iskazanim u tablici, moguće je uočiti da je štednja po jednom stanovniku u Srbiji u 1965. iznosila 15.460 dinara, u Hrvatskoj 17.845 dinara, u Sloveniji 33.641 dinar, u Bosni i Hercegovini 7.587 dinara, u Makedoniji 28.690 dinara te u Crnoj Gori 13.469 dinara. Nasuprot tomu, dugovi na temelju potrošačkih kredita po jednom stanovniku u Srbiji bili su 18.400 dinara, u Hrvatskoj 22.694 dinara, u Sloveniji 25.702 dinara, u Bosni i Hercegovini 43.682 dinara, u Makedoniji 35.719 dinara, a u Crnoj Gori 15.673 dinara.

Glavni uzroci destabilizacije dinara i potencijalnih opasnosti za štednju jugoslavenskoga stanovništva bila je rastuća inflacija, čije je povećanje bilo potpomognuto novim rastom investicijske i osobne potrošnje u prvoj polovici 1966. godine. Rast investicija bio je rezultat završetka postojećih projekata pokrenutih u ranijim razdobljima, čija se vrijednost provedbe u kratkim vremenskim intervalima povećala zbog rasta cijena materijala koji su umnogome uvećavali predračunsku vrijednost radova. Opći porast cijena bio je stalni predmet rasprave na sjednicama SIV-a. Tako je njegov podpredsjednik Sergej

67 Danilo Vuković, „Štediše stimulirane – dužnici zaštićeni”, *Borba*, 23. 1. 1966, 3.

Kraigher u travnju izjavio da je taj trend bio najbolji pokazatelj prisutnosti staroga mentaliteta u shvaćanjima prema kojima je trebalo učiniti sve da se spase čak i ona poduzeća koja su bila najnerentabilnija. Naglasio je da se treba suprotstavljati sve češćim zahtjevima poduzeća prema Federaciji za pokrićem investicijskih projekata. Valja naglasiti da je najveći udio u saveznim investicijama otpadao na *Jugoslavensku investicionu banku*.

Tablica 2. Udio *Jugoslavenske investicione banke* u ukupnim saveznim investicijama od siječnja 1964. do rujna 1966. (u milijardama dinara)

	1964.	1965.	siječanj–rujan 1966.
1. SFRJ - ukupno	18.828.000.000,00	19.150.000.000,00	17.693.000.000,00
a) Privredne investicije	13.044.000.000,00	12.462.000.000,00	12.650.000.000,00
b) Nprivredne investicije	5.784.000.000,00	6.688.000.000,00	5.043.000.000,00
2. Jugoslavenska investiciona banka - ukupno	5.413.000.000,00	5.763.000.000,00	4.148.000.000,00
a) Krediti bivšega <i>Općega investicionoga fonda</i>	4.044.000.000,00	3.977.000.000,00	2.120.000.000,00
b) <i>Fond za nerazvijena područja</i>	480.000.000,00	850.000.000,00	–
c) Kreditni fond i depoziti <i>Jugoslavenske investicione banke</i>	496.000.000,00	203.000.000,00	101.000.000,00
d) Udio privrednih organizacija	873.000.000,00	1.585.000.000,00	1.927.000.000,00

Izvor: Milenko Bojanić, „Kolika su savezna sredstva za investicije”, *Borba*, 26. 1. 1967, 6.

Prema prikazanome, udio *Jugoslavenske investicione banke* u ukupnim saveznim investicijama od siječnja 1964. do rujna 1966. prosječno je iznosio oko 45 %. Taj se postotak temeljio na postojećim ugovorima koje je ona imala s Federacijom. Prvi se odnosio na reguliranje obveza iz prijašnjih razdoblja, dok je drugi bio povezan sa skupštinskim republičkim odlukama o provedbi investicija u energetsom sektoru.⁶⁸ Takav položaj omogućavao joj je ostvarivanje uspješnih rezultata. U 1966. u odnosu na 1965. ona je realizirala povećanje ukupnoga prihoda za 7 %, a dohotka za 22 %. Dio sredstava koji je uobičajeno ostavljan na raspolaganje njezinom radnom kolektivu nakon pokrića troškova bio je smanjen za 200.000.000,00 dinara. Ti su pokazatelji nedvojbeno upućivali na činjenicu o racionalizaciji poslovanja. Početkom 1967. *Jugoslavenska inve-*

68 Bojanić, „Kolika su savezna sredstva za investicije”, *Borba*, 26. 1. 1967, 6.

sticiona banka kreditirala je modernizaciju 340 poduzeća, što je utjecalo na povećanje njezina kreditnoga fonda za 30 % u odnosu na 1966. godinu.⁶⁹ Od najvažnijih investicijskih programa koje je financirala, navest ću izgradnju aluminijskoga kombinata u Titogradu te željezničkih i magistralnih prometnica, rekonstrukciju luke Bar, modernizaciju dunavskih plovnih puteva te financiranje studija i istraživanja u oblasti prometa.⁷⁰ Ti su projekti upućivali na neposrednije povezivanje banke s realnim sektorom. U tome je smjeru išlo i definiranje njezine nove politike početkom 1967. u pogledu izdavanja obveznica na temelju kojih su se trebali provoditi krupniji investicijski projekti. Obveznice su bile iznimno vrijedne zbog stimulativnih kamatnih stopa. Tako je njihovo izdavanje bilo jedan od ključnih elemenata za izgradnju hidroelektrane Đerdap.⁷¹ Pokrenut je i postupak tiskanja blagajničkih zapisa s ciljem unaprijeđenja angažmana sredstava namijenjenih kratkoročnom kreditiranju. Banke su u poslovanju koristile i plasman mjenica, koje su im olakšavale međusobna plaćanja i kreditiranje. Nadzor nad trgovinom vrijednosnim papirima u Jugoslaviji provodio je *Centar o ponudi i potražnji*, koji je osnovan krajem 1966. u okviru *Saveza komunalnih banaka*.⁷²

Najznačajnija novost u politici *Jugoslavenske investicione banke* bilo je povećanje kamatnih stopa s 8 % na 10 % na dinarska i devizna sredstva koje je ona u budućim razdobljima planirala odobriti privrednim organizacijama te političko-društvenim zajednicama. One su se počele primjenjivati 1. veljače 1967, a njihovo je povećanje bilo usklađeno sa zaključcima Savezne skupštine o potrebi poskupljenja kredita kao poluge ograničenja investicija.⁷³

Trend povećanja osobne potrošnje u prvoj polovici 1966. nije bio posljedica ostvarenih novčanih sredstava, već neracionalnoga korištenja onih koje su dobivali putem kreditnih aranžmana i proračuna te ustanova socijalnoga osiguranja. Zato je SIV prema potonjima polovicom 1966. pokrenuo inicijativu prema kojoj su trebali u što kraćem razdoblju formirati vlastita obrtna sredstva i rezerve kroz koje će pokrivati razlike između tekućih prihoda i rashoda.⁷⁴

69 „Manje državna – više privredna”, *Borba*, 28. 1. 1967, 6.

70 „Odobren kredit za aluminijski kombinat u Titogradu”, *Borba*, 31. 5. 1966, 5.

71 „Novac putuje slobodnije”, *Borba*, 22. 2. 1967, 1–5.

72 Isto.

73 „Skuplji investicioni krediti”, *Borba*, 31. 1. 1967, 5.

74 „Investiciona i opća potrošnja glavna žarišta nestabilnosti”, *Borba*, 23. 4. 1966, 4.

Druga godina reforme korespondirala je s donošenjem saveznoga i republičkih društvenih planova od 1966. do 1970. godine. Prema njihovim odrednicama, banke su trebale odigrati važnu ulogu u realizaciji ideje o neotuđivosti prava zaposlenika da raspolažu s ostvarenim vrijednostima svoga rada. Drugim riječima, bilo je predviđeno da poslovne banke i radne organizacije do 1970. raspolažu i preusmjeravaju oko 2/3 sredstava društvene akumulacije, koordinirajući tako kreiranje ekonomskih razvojnih politika.⁷⁵

U skladu s tom linijom rada banaka i poslovno-radnih organizacija, *Narodna banka Jugoslavije* u travnju 1966. propisala je nove uvjete za izdavanje kratkoročnih kredita. Ukinuta su značajnija ograničenja za dobivanje kredita za promet robom i kredita za zalihe, dok se rok vraćanja kredita za kupnju i prodaju robe produžio od maksimalno dva do tri mjeseca. Novi su propisi poslovnim bankama omogućavali da sami prosuđuju tko i u koju svrhu može koristiti kredite za zalihe robe, rukovodeći se okolnostima koje su dovele do njihovoga porasta ili smanjenja. Pri tome je za tražitelja kredita bio ukinut obvezni udio od najmanje 20 % od ukupnih zaliha. Bankama je osigurano da, prema vlastitoj ocjeni, u budućim razdobljima kreditiraju sezonske zalihe i drugi reprodukcijски materijal, ne samo u sektoru poljoprivrede, kako je to uobičajeno bilo prije izglasavanja tih mjera, već i u drugim gospodarskim granama. Od restrikcija su bili izuzeti kratkoročni krediti namijenjeni uvozu.⁷⁶

Osnovni ciljevi tih restriktivnih mjera bili su ostvarivanje brže cirkulaciju robe, premještanje zaliha iz industrije u trgovinu, obogaćivanje asortimana na tržištu, osiguranje platežne sposobnosti stanovništva te ravnoteže robe i novca, kao i kreiranje preduvjeta za konkurentniji izvoz. Realizacijom spomenutoga bilo je planirano spriječiti ekspanziju kredita, pripremajući na taj način poslovne banke da do 1970. postanu jedini kreditori cjelokupne gospodarske aktivnosti, svodeći tako ulogu *Narodne banke Jugoslavije* samo na regulaciju novčane mase.⁷⁷ Usto valja napomenuti da su neposredno nakon donošenja ovih mjera potrošački krediti u svibnju pali za 11.600.000.000 dinara u odnosu na travanj, dok su u istom vremenskom razdoblju štedni ulozi porasli za 8.700.000.000 dinara. To je ujedno bio i

75 „Radne organizacije i banke – osnovni investitori”, *Borba*, 7. 7. 1966, 4.

76 „Novi uvjeti za davanje kratkoročnih kredita”, *Borba*, 13. 7. 1966, 6.

77 Isto.

period kada su štedni ulozi za 73.200.000.000 dinara bili veći od potrošačkih kredita.⁷⁸

Iako je proces okrupnjavanja organizacija u bankarskom sektoru pokrenut u ožujku 1965, intenzivno se počeo realizirati krajem te godine.⁷⁹ Zbog toga je polovinom 1966. u Jugoslaviji bilo ukupno 110 poslovnih banaka. Te su institucije u prosjeku imale od tri do četiri ekspoziture i filijale, povećavajući bankarski sustav na više od 420 poslovnih jedinica. Bez obzira što je raširenost te mreže imala određene prednosti poput lakšega ostvarivanja kontakata s partnerima, korisnicima bankarskih usluga i komitentima, ona je ipak upućivala i na određeni stupanj kompenzacije komunama za ukidanje njihovih banaka te lokalnih investicijskih fondova. Tome u prilog govore i podaci o rasprostranjenosti filijala i ekspozitura određenih banaka. Primjerice, ne odveć velike banke u Mostaru i Doboju imale su 12, odnosno 8 filijala. Međutim, prema mišljenju SIV-a, „teritorijalna začahurenost i nesposobnost pojedinih banaka dovodi često u nezavidan položaj privredne organizacije – osnivače, koji obilaze pragove drugih banaka, da bi došle do kapitala”.⁸⁰ Upravo je taj problem trebao biti razriješen stvaranjem velikih bankarskih koncerna koji bi bili sposobni koncentrirati veliki financijski kapital s ciljem racionalne upotrebe. U tome su razdoblju u SIV-u vođeni razgovori o mogućnostima da poduzeća sama osnuju svoje „granske banke” radi usklađenijega razvoja. Ta je inicijativa do kraja 1966. najdalje otišla u sektorima crne i obojene metalurgije, ali se početkom naredne godine potpuno ugasila.⁸¹

Jedno od najvažnijih spajanja banaka bilo je ono između *Komunalne banke* u Makarskoj i *Privredne banke* u Sarajevu od 25. ožujka 1966. godine. Inicijativa za ovu integraciju došla je od tamošnjih poduzetnika. Naime, od početka 1960-ih tvornica *Metalplastika* uspješno je poslovala u sastavu sarajevskoga *Energoinvesta*. Uspješnu suradnju imali su i makarsko trgovačko po-

78 U svibnju 1966. potrošački krediti ukupno su iznosili 381.500.000.000 dinara, dok su štedni ulozi stanovništva bili na razini od 455.700.000.000 dinara. Vidi više: „Pad potrošačkih kredita”, *Borba*, 15. 7. 1966, 5.

79 O postulatima i načinu integracije poslovnih jedinica u bankarskom sektoru u Jugoslaviji 1965. i 1966. vidi detaljnije u: Nikola Perković, „Reorganizacija sustava poslovnih banaka u karlovačkom kotaru (1965.–1966.)”, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 19, no. 34 (2024), 155–186.

80 Danilo Vuković, „Banke – na pola puta”, *Borba*, 8. 8. 1966, 5.

81 Isto.

dužeće *Primorje* i *Industrijsko-poljoprivredni kombinat* (IPK) iz Sarajeva. Ta su poduzeća imala i potpisan ugovor o poslovno-tehničkoj suradnji na temelju kojega je bilo predviđeno prikupljanje sredstava za rekonstrukciju klaonice i hladnjače te adaptaciju prodavaonica mesnih i mliječnih proizvoda u Makarskoj. No, uspješnost integracije tih banaka trebala je biti najvidljivija u turističkom sektoru Makarske, gdje se zajedničkim sredstvima planirala financirati izgradnja novih modernih smještajno-ugostiteljskih objekata.⁸²

Tijekom reforme stanovništvo Jugoslavije sve je glasnije negodovalo zbog velikih cijena bankarskih usluga. Banke su, primjerice, u 1965. naplatom kamata i drugih naknada ostvarile prihod od oko 434.000.000.000 dinara, što je bilo za 96.000.000.000 dinara više u odnosu na 1964. godinu. Nakon podmirenja svih obveza, u toj godini ostalo im je oko 50.000.000.000 dinara profita. Ti su im iznosi omogućavali da u odnosu na druge sektore imaju znatno veće dohotke po zaposleniku. Ta je kategorija 1965. na razini cijeloga gospodarstva prosječno iznosila 1.300.000 dinara, dok je u bankarskom sektoru bila 2.488.000 dinara.⁸³ U tablici 2 prikazana je usporedba dohotka po zaposleniku u 1965. u bankarskom sektoru u odnosu na druge izabrane gospodarske grane.

Tablica 3. Usporedna analiza dohotka po jednom zaposleniku u 1965. u bankarskom sektoru u odnosu na druge izabrane gospodarske grane (u milijunima dinara)

Poslovna organizacija	Iznos
<i>Poljoprivredna banka</i>	5,6
<i>Jugoslavenska izvozna i kreditna banka</i>	4,6
<i>Investiciona banka</i>	3,5
<i>Privredna banka</i>	3,3
<i>Jugoslavenska banka za vanjsku trgovinu</i>	2,8
<i>Narodna banka Jugoslavije</i>	2,7
Vanjska trgovina	3,3
Proizvodnja nafte i plina	2,7
Obojena metalurgija	2,0
Crna metalurgija	1,7
Poljoprivreda	1,1
Industrija (ukupno)	1,4

Izvor: Danilo Vuković, „Banke najproduktivnije”, *Borba*, 11. 8. 1966, 5.

82 „Integracija Makarske i Sarajevske banke”, *Borba*, 26. 3. 1966, 5.

83 Vuković, „Banke najproduktivnije”, *Borba*, 11. 8. 1966, 5.

Iz tablice se iščitava dominantan položaj bankarskoga sektora u odnosu na druge gospodarske grane prema izabranom ekonomskom pokazatelju. Najbliže bankarstvu bila je proizvodnja nafte i plina te vanjska trgovina. Taj podatak ne iznenađuje, osobito s aspekta važnost tih sektora za cjelokupan razvoj gospodarstva. Zanimljivo je primijetiti velike razlike unutar bankarskoga sustava, što upućuje na veliki nesrazmjer u učinkovitosti njihova poslovanja. Usto je vrijedno uočiti odnos između ostvarenih rezultata *Poljoprivredne banke*, nasuprot analiziranom pokazatelju na razini cjelokupnoga poljoprivrednog sektora. Tako su posredstvom novčanih sredstava *Poljoprivredne banke* u 1966. izgrađeni novi silosi i napravljena rekonstrukcija skladišta, čiji su ukupni kapaciteti bili oko 200.000 tona poljoprivrednih materijala. Značajna su sredstva bila investirana u prehrambenu i duhansku industriju, u kojima je u toj godini s proizvodnjom započeo 301 objekat. Ukupna vrijednost tih projekata iznosila je oko 1.134.000.000 dinara.⁸⁴ Bez obzira na ta ulaganja, iz tablice je vidljivo slabo stanje dohotka po zaposleniku u poljoprivrednom sektoru općenito, što je upućivalo na to da Jugoslavija od kraja Drugoga svjetskoga rata do polovice 1960-ih nije uspjela poljoprivredu uzdignuti na konkurentniju razinu, te je bilo odraz velikoga naglaska stavljenoga na industrijalizaciju zemlje.

Nasuprot velikim dohocima, banke su u odnosu na druge sektore imale veći stupanj uplate novca u fondove za zajedničku potrošnju. Taj je iznos 1965. bio na prosječnoj razini od oko 400.000 dinara po zaposleniku, što je bilo sedam puta više u usporedbi s poduzećima. Najviše je uplatila *Jugoslavenska izvozna i kreditna banka*, odnosno oko 1.700.000 dinara po službeniku. Općenito gledajući, prosječna godišnja primanja bankarskih službenika 1965. iznosila su 73.000,00 dinara te su bila za 47 % veća od prosjeka cjelokupnoga jugoslavenskoga gospodarstva. Pritom su velike razlike bile prisutne unutar bankarskoga sustava.

Tablica 4. Usporedna analiza prosječnih godišnjih primanja službenika 1965. prema pojedinim bankama (u dinarima)

Naziv banke	Iznos
<i>Jugoslavenska izvozna i kreditna banka</i>	120.000,00
<i>Poljoprivredna banka</i>	111.000,00

84 „Prednost modernoj poljoprivredi”, *Borba*, 1. 2. 1967, 5.

<i>Investiciona banka</i>	95.000,00
<i>Jugoslavenska banka za vanjsku trgovinu</i>	93.000,00
<i>Privredna banka</i>	83.000,00

Izvor: Vuković, „Banke najproduktivnije”, *Borba*, 11. 8. 1966, 5.

Neuravnoteženosti službeničkih primanja u bankarskom sustavu bile su zanemarive u usporedbi s drugim sektorima. Tako je prosječno godišnje primanje radnika u obojenoj metalurgiji 1965. bilo 59.000 dinara, u crnoj metalurgiji 61.000 dinara, dok je u sektoru proizvodnje i prerade nafte iznosilo 75.000 dinara. Taj je trend nastavljen i u prvoj polovini 1966, kada su prosječna primanja u bankarstvu bila za 30.000 dinara veća u odnosu na druge administrativne poslove.⁸⁵

Poslovanje banaka u vrijeme reforme često je bilo predmet javnih rasprava i sudskih procesa. Ilustracije radi, u rujnu 1966. direktor sarajevskoga poduzeća *Energoinvest*, Emerik Blum, demonstrativno je podnio ostavku, koju je kasnije povukao, zbog neslaganja s krutošću kreditne politike koju je provodila *Narodna banka Jugoslavije*. Tada je *Energoinvest* u svome sastavu imao 17 tvornica, zapošljavao oko 7 000 radnika, proizvedeći robe u vrijednosti od oko 40.000.000.000 dinara, od čega je polovina bila plasirana na inozemno tržište. To je sarajevsko poduzeće saveznim financijskim institucijama spočitavalo veliku sporost u provedbi reforme, napose manjak liberalizacije. U konačnici je to onemogućavalo stvaranje sustava u kojem će trgovinska djelatnost i banke zajedno snositi rizik za zalihe.⁸⁶ Što se tadašnjih kreditnih propisa nadalje tiče, Emerik Blum i radni kolektiv *Energoinvesta* posebice su *Narodnoj banci Jugoslavije* zamjerali onemogućavanje poslovnim bankama izdavanje novih kredita dok poduzeće ne podmiri svoje tekuće obveze, dozvoljavanje velike slobode inspektorima u procjeni kreditne sposobnosti proizvodno-radnih organizacija te nedopuštanje financiranja uvoza opreme za izgradnju dalekovoda u stranim zemljama. *Narodna banka Jugoslavije* na kritike sarajevskoga poduzeća kratko je dala odgovor u kojemu je istaknula da je restriktivna kreditna politika sastavni dio gospodarske reforme te da neće prihvatiti nikakva odstupanja od toga smjera ekonomskoga razvoja. Ovaj je sukob svjedočio tome da je reforma ipak bila opterećena administrativnim ba-

85 Isto.

86 Milan Bajec, „Spor Energoinvest – banka”, *Borba*, 21. 9. 1966, 5.

rijerama koje su čak i najuspješnija poduzeća sputavala u prilagodbi novim uvjetima poslovanja.⁸⁷

Mjesec dana nakon toga sukoba, dogodio se onaj između *Jugoslavenske investicione banke* i tekstilnoga kombinata *Kombiteks* iz Bihaća. Tu je bila riječ o tome da je *Jugoslavenska investiciona banka* bosanskohercegovačkom poduzeću, koje je imalo više od 1 600 zaposlenika, bila odobrila kredit od 144.514 dolara za nabavu opreme radi rekonstrukcije pogona. Nakon utrošenih oko 70.000 dolara, banka je sredstva prestala isplaćivati, pravdajući taj postupak nedostatkom deviznih sredstava. Da bi minimizirao stvaranje „uskih grla” u proizvodnji, *Kombiteks* je smanjio potraživanja, inzistirajući samo na kreditu od 16.000,00 dolara. *Jugoslavenska investiciona banka* odbila je i taj zahtjev, što je, prema nekim pokazateljima, rezultiralo dnevnim gubicima *Kombiteksa* od oko 500.000 dinara.⁸⁸

O posvećenosti realizaciji ciljeva reforme *Narodne banke Jugoslavije* govori i podatak da su krajem 1966. zbog nepridržavanja pravila kratkoročnoga kreditiranja financijski kažnjene *Jugoslavenska banka za vanjsku trgovinu* i njezina filijala u Zagrebu, *Poljoprivredna banka*, *Beogradska udružena banka*, *Privredna banka Beograd*, *Kreditna banka Ljubljana*, *Kreditna banka Zagreb* i *Komercijalno-investiciona banka* u Skoplju. Tim se organizacijama pripisivalo da su izvoznim kreditima prikrivale konsignacije u inozemstvu, da nisu imale dokaze o izvoznim poslovima za koje su izdavale kredite, da su nedozvoljeno knjižile kredite te da su, najposlije, kreditirale izvoz koji u stvarnosti nije postojao. To je, prema bankarskim inspektorima, dovelo do porasta izvoznih kredita koji su krajem 1966. bili za 975.000.000 dinara veći u odnosu na prethodnu godinu.⁸⁹

Nerijetko su postojali i slučajevi sukoba između dviju banaka. Ilustracije radi, navest ću primjer onoga između *Udružene mješovite banke* u Leskovcu i *Komercijalne banke* u Vranju. Predmet njihova sporenja bila je raspodjela sredstava bivšega investicijskoga fonda Skupštine kotara Leskovac. Prilikom ukidanja toga fonda u ožujku 1965. Skupština kotara prenijela je u kreditni fond *Komercijalne banke* 22.000.000 dinara, a u onaj *Udružene mješovite banke* 18.000.000 dinara. Zbog negativnih reakcija predstavnika lokal-

87 „Spor sarajevskog poduzeća s bankom”, *Borba*, 9. 10. 1966, 4.

88 „Bihački *Kombiteks* nezadovoljan postupkom banke”, *Borba*, 5. 10. 1966, 8.

89 „Osam banaka prekršilo propise”, *Borba*, 2. 2. 1967, 5.

noga gospodarstva na tu raspodjelu, Ustavni je sud krajem godine poništio tu odluku. Nakon toga su bivše komunalne banke u Bujanovcu, Vladičinom Hanu i Surdulici, koje su se 1. siječnja 1966. udružile s leskovačkom bankom, tražile od Skupštine kotara da izvrši novu preraspodjelu investicijskoga fonda, polažući pravo na oko 7.000.000 dinara koja su investirana u područja koja su ona dotad pokrivala. Preraspodjelom su se ta sredstva trebala izuzeti iz kreditnoga fonda vranjske banke i prenijeti na leskovačku. Skupština je odbila te zahtjeve, donijevši najzad novu odredbu prema kojoj se sporna odluka stavila „izvan snage”. Najposlije je to dovelo do prekida poslovnih odnosa između vranjske i leskovačke banke te usporavanja gospodarske aktivnosti na tim područjima.⁹⁰

Bez obzira na probleme s kojima su se komunističke vlasti suočavale tijekom reforme, niti u jednom trenutku nisu pomišljale odustati nje. Isto tako nije postojala sumnja u nastavak restriktivne kreditne politike. To je polovinom 1967. potvrdio i guverner *Narodne banke Jugoslavije*, Nikola Miljanić, nagovijestivši da će institucija koju vodi nastaviti nadalje raditi na povlačenju takozvanoga „posebnog kredita” koji su uživale sve poslovne banke. Radilo se, naime, o želji da se od srpnja do listopada 1967. u jednakim ratama povuče iz opticaja oko 100.000.000,00 dinara, što je predstavljalo oko 14 % od ukupnoga iznosa „posebnih kredita”.⁹¹ Zamisao je bila da se za oko 80.000.000.000 dinara ograniči kreditni potencijal bankarskoga sustava. To se trebalo realizirati onemogućavanjem banaka da za svoje kreditne operacije koriste sredstva zbirnih proračunskih računa te ukidanjem prava na raspolaganje depozitima koje su u dinarskoj protuvrijednosti unaprijed polagali uvoznici određene robe. Obrazlažući ove mjere, Miljanić je naglasio da se „povećanje opsega kredita ne može dozvoliti u situaciji kada zalihe robe u privredi dalje rastu”.⁹² Povoljnim je, pak, ocijenio znakove oporavka izvoza, koji je od siječnja do svibnja 1967. bio veći za oko 12 % u odnosu na isto razdoblje u prethodnoj godini. Istodobno je uvoz bio manji za oko 2 %.⁹³

Radi daljnje provedbe restriktivne kreditne politike, bilo je potrebno intenzivnije raditi na učinkovitijoj međubankarskoj suradnji. Zato je u ožujku

90 „Banke se svadaju – privreda trpi”, *Borba*, 30. 5. 1966, 4.

91 „Nastavit će se restriktivna kreditna politika”, *Borba*, 8. 6. 1967, 6.

92 Isto.

93 Isto.

1967. pokrenuto *Udruženje banaka Jugoslavije*, čime je prestao djelovati dotadašnji *Savez komunalnih banaka*. *Udruženje* je trebalo imati isključivo poslovni karakter, napose s aspekta nadzora nad kratkoročnim kreditiranjem, financiranja proširene reprodukcije i stambene izgradnje te unaprjeđenja deviznoga poslovanja. Poštujući te principe, banke su se u budućim razdobljima trebale orijentirati na financiranje najsposobnijih proizvođača, izvoznika i poljoprivrednog sektora u cjelini.

Zaključak

Problematika ovoga članka odnosila se na analizu položaja i funkcioniranje jugoslavenskoga bankarskoga sustava u vrijeme provedbe dotad najcjelovitije gospodarske reforme, čiji su temeljni ciljevi bili intenzivnije uključivanje Jugoslavije u međunarodno tržište te znatnije poštivanje liberalnih ekonomskih načela od 1965. do 1966. godine. Početak reforme bio je obilježen padom industrijske proizvodnje i zaposlenosti te općim porastom cijena. Započela je upravo u bankarskom sektoru u kojemu je pokrenut proces okrupnjavanja financijskih institucija s ciljem veće koncentracije kapitala i njegove racionalne preraspodjele.

U analiziranom su razdoblju banke najveći dio svoje aktivnosti usmjeravale na održavanje stabilnosti dinara na temelju usklađivanja poslovanja s politikom dohotka, investicija, platne bilance i poreznim instrumentarijem. Sinkronizirano djelovanje tih elemenata gospodarske politike trebalo je pozitivno utjecati na stabilizaciju kupovne moći stanovništva i deviznoga tečaja.

S ciljem realizacije reforme, poslovne su banke, u skladu s preporukama i propisima *Narodne banke Jugoslavije*, provodile restriktivnu kreditnu politiku, pokušavajući tako usporiti rast financijskih aranžmana na temelju reduciranja emisije novca koja je bila veća od ostvarene proizvodnje, potičući pritom smanjenje osobne, investicijske i proračunske potrošnje. Ta je politika rezultirala time da su štedni uložnici stanovništva zbog loših općih gospodarskih prilika i povećanja kamatnih stopa počeli premašivati potrošačke kredite.

Bankarski je sektor, mjereno određenim mikroekonomskim pokazateljima, napose dohotkom po zaposleniku, bio u velikoj prednosti u odnosu na druge sektore i administrativne djelatnosti. Velika je razlika prema tim ka-

tegorijama postojala i unutar samoga bankarskoga sustava, što je nedvojbeno upućivalo na različite stupnjeve racionalnosti i ekonomičnosti u poslovanju.

Poslovanje banaka često je zbog velikih cijena usluga i svađa koje su imale s drugim dionicima gospodarskoga života u Jugoslaviji bilo predmet žestokih javnih rasprava. U članku su prikazani prijepori između sarajevskoga poduzeća *Energoinvest* i *Narodne banke Jugoslavije* te bihaćkoga *Kombitekisa* i *Jugoslavenske investicione banke*. Posebno je bio zanimljiv prvi slučaj u kojemu su predstavnici sarajevskoga poduzeća prema saveznim financijskim tijelima upućivali oštre kritike zbog krutosti kreditne politike, sporosti u provedbi reforme te nedovoljnoj liberalizaciji poslovanja.

Postojali su i primjeri sukoba između dviju banaka, poput onoga između *Udružene mješovite banke* u Leskovcu i *Komercijalne banke* u Vranju. Sadržaj toga sporenja bila je raspodjela novčanih sredstava bivšega investicijskoga fonda Skupštine kotara Leskovac. Nemogućnost njihova internoga dogovora te nesposobnost posredovanja kotarske skupštine u rješavanju problema rezultirala je velikim usporavanjem gospodarske aktivnosti na područjima kojima su te financije pripadale.

Bez obzira na sve unutarnje i vanjske probleme s kojima se bankarski sustav suočavao, *Narodna banka Jugoslavije*, koristeći se podrškom SIV-a, niti u jednom trenutku nije razmišljala o napuštanju koncepta restriktivne kreditne politike. Dodatni poticaj tome bilo je oporavljanje jugoslavenskoga izvoza krajem 1966. i početkom 1967. godine. Radi daljnje uspješne provedbe spomenute politike početkom potonje godine započelo se intenzivnije raditi na uspostavi učinkovitije međubankarske suradnje. Tako je u ožujku pokrenuto *Udruženje banaka Jugoslavije*, koje je trebalo imati isključivo poslovni karakter, usmjeravajući svoju aktivnost na nadzor nad kratkoročnim kreditiranjem, financiranjem proširene reprodukcije i stambene izgradnje te pospješivanjem deviznoga poslovanja. Poštujući te principe, bankama su pružene velike slobode u utvrđivanju kreditne sposobnosti poduzeća, pružajući im usto mogućnost da u budućim razdobljima financiraju samo najuspješnije proizvođače, izvoznike i poljoprivredni sektor u cjelini.

Rezime

Bankarski je sustav u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji 1965. imao veliku ulogu u realizaciji ciljeva dotad najcjelovitije gospodarske reforme, koja je pokrenuta s ciljem njezinoga znatnijega uključivanja u međunarodnu podjelu rada, odnosno većega poštivanja liberalnih ekonomskih načela. Zato je u početku toga razdoblja prioritarno bio usmjeren na održavanje stabilnosti dinara, ne samo s aspekta provedbe mjera monetarno-kreditne politike, već i njezine učinkovite usklađenosti s politikom dohotka, investicija, platne bilance i poreznim instrumentarijem. Sinkronizacija spomenutih segmenata ekonomske politike trebala je pozitivno utjecati na stabilizaciju kupovne moći stanovništva i deviznoga tečaja. Poslovanje banaka u vrijeme reforme bilo je obilježeno restriktivnom kreditnom politikom, čija je realizacija trebala omogućiti usporavanje rasta kredita na temelju emisije novca koja je bila veća od stvarno ostvarene proizvodnje. Tako je bilo planirano proizvodnu aktivnost svesti u realne okvire, što je, u konačnici, trebalo osigurati smanjenje osobne, investicijske i proračunske potrošnje. Važan aspekt restriktivne kreditne politike u Jugoslaviji od 1965. do 1966. bilo je poticanje štednje među stanovništvom. U tome su se razdoblju iznosi štednih uloga isprva počeli izjednačavati s onima potrošačkih kredita, a kasnije ih i premašivati. Taj je trend bio povezan s povećanjem kamata na štedne uloge kao i, šire gledano, s problemima kojima se Jugoslavija suočavala u trenutku započinjanja reforme, napose padom industrijske proizvodnje i zaposlenosti.

Spisak referenci – Reference list

Štampa – Newspapers

- *Borba* (1966–1967)

Literatura – Secondary works

- Akmadža, Miroslav. *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić”, 2003.
- Akmadža, Miroslav. *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.* Rijeka: Otokar Keršovani, 2004.
- Anić, Tomislav. „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944. – 1946”. *Časopis za suvremenu povijest* 39, no. 1 (2007), 25–62.
- Anić, Tomislav. „Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945. – 1946. na primjeru poduzeća Thonet Mundus d.d. u većinskome švicarskom vlasništvu”. *Časopis za suvremenu povijest* 40, no. 3 (2008), 819–832.
- Bajt, Aleksander. *Osnovi ekonomike*. Zagreb: Informator, 1967.
- Bekić, Darko. *Jugoslavija u Hladnom ratu*. Zagreb: Globus, 1988.
- Bilandžić, Dušan. *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945–1969*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1969.
- Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918–1985*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Borak, Neven. *Ekonomski vzroci delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002.
- Čalić, Dušan. *Izgradnja industrije u FNRJ*. Zagreb: Kultura, 1957.
- Čobeljić, Nikola. *Politika i metodi privrednog razvoja Jugoslavije (1947–1956)*. Beograd: Nolit, 1959.
- Dyker, A. David. *Yugoslavia: Socialism, Development and Debt*. New York: Routledge, 1990.
- Dodan, Šime. *Yugo-tragedija*. Zagreb: ST Komunikacije S.p.o., 1990.
- Golijanin, Milan. *Monetarni sistem i monetarno-kreditna politika Jugoslavije*. Zagreb: Izdavačko instruktivni biro: poduzeće za organizaciju, informacije, ekonomske i ostale usluge, 1979.

- Golijanin, Milan. *Bankarstvo Jugoslavije. Teorija, organizacija i poslovanje*. Beograd: Privredi pregled, 1979.
- Horvat, Branko. *The Yugoslav Economic System. The first labor-managed economy in the making*. New York: International Arts and Sciences Press, 1976.
- Horvat, Branko. *Ekonomaska politika stabilizacije*. Zagreb: Naprijed, 1976.
- Horvat, Branko. *Jugoslavenska privreda 1965–1983: prijedlozi i rješenja*. Ljubljana: Cankarjeva Založba, 1984.
- Horvat, Branko. *ABC jugoslavenskog socijalizma*. Zagreb: Globus, 1989.
- Horvat, Branko. „Lutanja jugoslavenske privrede”. *Ekonomski pregled* 43, no. 7–9. (1992), 550–575.
- Igrutinović, Milan. „Jugoslovensko-američki ekonomski odnosi (1954–1968)”. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2018. (Cyrillic)
- Ilić, Saša. „Bankarstvo socijalističke Jugoslavije do uvođenja socijalističke tržišne privrede (1944/45–1965)”. U *Značaj institucionalnih promena u ekonomiji Srbije kroz istoriju. Zbornik radova*, uredili Jelena Minović, Milica Kočović De Santo i Aleksandar Matković, 137–151. Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2021.
- Jakovina, Tvrtko. *Socijalizam na američkoj pšenici (1948–1963)*. Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
- Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945–1955*. Zagreb: Profil/Srednja Europa, 2003.
- Kardelj, Edvard. *Sećanja. Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944 – 1957. godine*. Beograd: Radnička štampa, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Klasić, Hrvoje. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o., 2012.
- Kržišnik-Bukić, Vera. *Cazinska buna 1950*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.
- Lampe, R. John. *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. Cambridge: University Press, 1995.
- Lydall, Harold. *Yugoslav Socialism. Theory and Practice*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Mataga, Željko. „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi”. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, no.1 (2005), 17–42.
- Maticka, Marijan. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

- Maticka, Marijan. „Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944.–1948.)”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25, no. 1 (1992), 123–148.
- Matijašević, Anton. „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva”. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, no. 1 (2005), 153–170.
- Mikola, Milko. *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943 – 1952*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 1999.
- Milinković, Bosiljka. „Selektivna bibliografija radova o obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i zadrugarstvu”. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 41, no. 3/4 (2003), 363–447.
- Mikulić, Tomislav. *Zadrugarstvo i socijalistički preobražaj našega sela*. Zagreb: Komisija za agitaciju i štampu Glavnog odbora Narodnog fronta Hrvatske, 1949.
- Miljanić, Nikola. *Novac i kredit u procesu proširene reprodukcije*. Zagreb: Informator, 1964.
- Obadić, Ivan. *In pursuit of Stability. Yugoslavia and Western European Economic Integration, 1948–1970*. Florence: Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute, 2017.
- Perišin, Ivo i Dragomir Vojnić. *Neki problemi daljnjeg razvoja privrednog sistema Jugoslavije*. Zagreb: Ekonomski institut, 1970.
- Perišin, Ivo. *Novac, kredit i bankarstvo u sistemu samoupravljanja*. Zagreb: Informator, 1975.
- Perković, Nikola. „Konfiskacija karlovačke tekstilne industrije (1945. – 1946.)”. *Časopis za suvremenu povijest* 52, no. 3 (2020), 813–838. DOI: 10.22586/csp.v52i3.10404
- Perković, Nikola. „Likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru (1953.)”. *Časopis za suvremenu povijest* 55, no. 3 (2023), 469–493. DOI: 10.22586/csp.v55i3.26218
- Perković, Nikola. „Reorganizacija sustava poslovnih banaka u karlovačkom kotaru (1965.–1966.)”. *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 19, no. 34 (2024), 155–186.
- Perković, Nikola. „Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima (1965). Primjeri Budimpešte, Goteborga, Hannovera, Kampale, Leipziga, Milana, Pariza i Utrechta”. *Tokovi istorije* 33, no. 1 (2025), 291–324. DOI: 0.31212/tokovi.2025.1.per.291-324

- Pertot, Vladimir. *Ekonomika međunarodne razmjene. Knjiga I – Analiza razdoblja između 1919. i 1968. godine*. Zagreb: Informator, 1971.
- Pešić, Vesna. „Rat za nacionalne države”. U *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*. Zbornik radova, uredio Nebojša Popov, 29–86. Beograd: Vikom grafik Novi Beograd, Zrenjanin: Građanska čitaonica, 2001.
- Piljak, Milan. „Reforme jugoslovenskog ekonomskog sistema 1945–1965”. U *Istorijska tribina: Istraživanja mladih saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije. Zbornik radova*, uredio Zoran Janjetović, 219–239. Beograd: INIS, 2013. (Cyrillic)
- Prinčič, Jože. „Tuje naložbe v slovenske gospodarstvu v času druge Jugoslavije (1945 – 1991)”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, no. 1 (2002), 109–120.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji. 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Rusinow, Dennison. *The Yugoslav Experiment 1948–1974*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978.
- Šefer, Berislav. *Ekonomski razvoj Jugoslavije i privredna reforma*. Beograd: Stručna štampa, 1969.
- Tomašević, Jozo. *Novac i kredit*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004.
- Tomić, Ognjen. „Monetarna politika Narodne banke 1963–1968: ciljevi i rezultati”. U *Značaj institucionalnih promena u ekonomiji Srbije kroz istoriju. Zbornik radova*, uredili Jelena Minović, Milica Kočović De Santo i Aleksandar Matković, 151–175. Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2021.
- Višnjčić, Čedomir. *Partizansko ljetovanje. Hrvatska i Srbi 1945 – 1950*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo, 2003.
- Vučković, Miloš. *Uloga i organizacija banaka i kredita u FNRJ*. Beograd: Štamparija Rad, 1953.
- Vučković, Miloš. *Bankarstvo. Organizacija i poslovanje banaka*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Naučna knjiga, 1967.
- Žažar, Krešimir. „Zadruga u Hrvatskoj – neučinkovit, nepoželjan ili neprepoznat organizacijski oblik?”. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline* 29, no. 3 (2020), 363–388. DOI: 10.17234/SocEkol.29.3.2

SUMMARY

Nikola Perković

ON CERTAIN CHARACTERISTICS OF THE BANKING SYSTEM
DURING THE YUGOSLAV ECONOMIC REFORM AS REFLECTED
IN ARTICLES FROM THE NEWSPAPER *BORBA* (1965–1966)

ABSTRACT: In 1965, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia began implementing the most comprehensive economic reform to date, which should have resulted in a more pronounced adherence to the principles of a liberal economy, as well as the country's greater involvement in the international market. This set of measures was intended to modernise the economic system, enhance productivity, address structural imbalances, facilitate the introduction of advanced technologies into the production process, promote more efficient integration within the industrial sector, strengthen export competitiveness, and ultimately improve the balance of payments. The reform had a relevant political component as well, which, for the most part, focused on the attempt to change the mentality of the economic actors and the administration, meaning their pronounced distance from the methodology of central planning and managing economic processes. Based on relevant historiographical literature and articles from the newspaper *Borba*, this paper analyses the position of the banking system within the context of the described reform processes, with particular emphasis on its fundamental characteristics, modes of operation, and the role it played in the implementation of investment projects.

KEYWORDS: Socialist Federal Republic of Yugoslavia, economic reform, banking system, 1965–1966.

The Yugoslav banking system in 1965 played a significant role in the implementation of the most comprehensive economic reform undertaken up to that point., which was initiated with the goal of the country's greater involvement in the international exchange of goods and services, and a more pro-

nounced adherence to the principles of the liberal economic order. Therefore, the banking system was primarily concentrated on maintaining the stability of the dinar, not only from the aspect of the implementation of the measures of the monetary and credit policy, but also its efficient compatibility with the income policy, the investments, the balance of payments, and tax measures. The synchronisation of the aforementioned segments of this economic policy had the end goal of stabilising the Yugoslav population's purchasing power as well as the exchange rate of the foreign currencies. The bank operations at the time of the reform were marked with a restrictive credit policy, whose realisation had a goal of slowing down the growth in the volume of loans based on the printing of money, which was larger than the actual production. The purpose was to reduce production within its realistic limits, which, in turn, had to secure the contraction of personal, investment, federal and republic budget consumption. An important aspect of this restrictive Yugoslav credit policy, which lasted from 1965. to 1966., was to encourage the population to save money. In this period, the amounts of savings deposits had first equalized with those of consumer credits, and later even began to exceed them. This trend was linked with the rise in the interest rates on the savings deposits, and, more broadly, with the problems with which Yugoslavia struggled at the moment the reform was started, that is, with the decline in employment and industrial production.